

Twee noordelijke nieuwkomers (1) Sietze de Vries

Kort achter elkaar zijn een tweetal vrijgemaakte kerken in het noorden van ons land verrijkt met 'nieuwe' pijporgels. In beide gevallen gaat het om occasions waarvan de historie erg interessant is. De GKV van Middelstum heeft nu voor het eerst een 'echt' orgel, terwijl het instrument in de kerk van Ten Boer een kleinere voorganger vervangt. In dit artikel bespreek ik het orgel van de GKV te Middelstum. Volgende keer dat van de kerk van Ten Boer.

Geschiedenis van het orgel te Middelstum

De geschiedenis van het orgel dat nu de zang van gereformeerd Middelstum ondersteunt, gaat terug tot 1883. De bekende orgelmakerij P. van Oeckelen en Zonen voorzag de

Het Van Oeckelen-orgel (1892) te Vierhuizen

gereformeerde kerk te Delfzijl toen van een bescheiden éénklaviers instrument. Van Oeckelen maakte vaak gebruik van vaste frontschema's, die hij dan in details varieerde. Het voor Delfzijl gemaakte balustrade-orgel bezat een front dat sterk verwant is aan de van Oeckelen-orgels zoals we die nu nog bijvoorbeeld in Vries (1888), Vierhuizen (1892, zie foto) en Niekerk (1894) vinden.

Ook de dispositie van dit orgeltype was vrij eenvormig: een prestantenkoor op 8' basis, een fluitenkoor op 16' basis, een achtvoets strijker en een tongwerk. Zoals meestal bij Van Oeckelen, was het pedaal aangehangen.

In 1954 verhuist het orgel naar de gereformeerde Goede Herderkerk te Groningen, omdat men in Delfzijl een nieuw orgel van firma Verweij's (Amsterdam) aanschaft. In Groningen staat het niet lang, omdat het slechts als 'noodorgel' dienst doet. Orgelmaker Mense Ruiter voltooit in deze kerk in 1961 een nieuw instrument, en plaatst het Van Oeckelen-orgel in de gereformeerde kerk te Eelde/Paterswolde. Het Mense Ruiter-orgel in de Goede Herderkerk is overigens ook al weer een tweede leven begonnen in de Fonteinkerk, eveneens in de stad Groningen.

Orgelbouw

Het op zich fraai geproportioneerde front van Van Oeckelen wordt in Eelde/Paterswolde vervangen door een eenvoudig 'getimmerd' kasje, dat op komische wijze wel min of meer de frontindeling van de originele kas handhaaft. De reden hiervoor was waarschijnlijk dat het strak vormgegeven kerkgebouw uit 1959 slecht harmonieerde met het Van Oeckelen-front.

Bovendien kwam het orgel op de begane grond te staan, waardoor het balustrade-orgel van een onderkas moest worden voorzien. De speeltafel bleef aan de rechterzijkant.

Onduidelijk is of het orgel in de originele situatie ook het merkwaardige aantal van zes pijpen in de middentoren had. Op klanktechnisch gebied werd de trompet 8' vervangen door een mixtuur en werd de Bourdon 16' als zelfstandige stem voor het pedaal bespeelbaar gemaakt in 16' en 8' ligging. Deze werkzaamheden werden door Mense Ruiter uitgevoerd, alleen de kas heeft hij waarschijnlijk door plaatselijke timmerlieden laten vervaardigen.

In 1976 breekt er een belangrijk jaar aan voor het orgel: onder leiding van de bekende organoloog mr. A. Bouman wordt het orgel sterk gewijzigd. Bouman was organist van dit instrument en het is dus interessant om te zien wat zijn persoonlijke voorkeuren waren. Toegevoegd werden een Quint 3', een Nachthoorn 2' en een Terts 1 3/5', terwijl de Fluit 4' veranderd werd in een Koppelfluit 4'. Het gehele orgel werd door Bouman geherintoneerd en uitgebreid met een elektronisch (!) pedaal. De dispositie van dit pedaal is te bizar om hier niet weer te geven:

Principaal 32' / Subbas 32' / Prestant 16' / Octaafbas 8' / Salicet 4' / Piffaro 2 1/2' / Bastuba 32' / Bazuin 16' / Trompet 8' / Hobo 4'.

We zien hier één van de zeer eigenzinnige ideeën die Arie Bouman er op na hield; andere ideeën die we elders bij zijn orgelbouwprojecten tegenkomen zijn:

- nieuw ontworpen registers zoals de Zoembas, Octadeen of Klok-fagot
- een voorliefde voor typische vulstemmen met nonen / septiemen e.d.
- merkwaardige orgelfronten waarin ook houten en/of conische pijpen zijn opgenomen
- elektrificatie van (delen van) orgels, zoals de Martinikerk te Groningen en de Westerkerk te Amsterdam

Het credo van Bouman was "het beste van de orgelbouw uit vroegere eeuwen met toepassing van de moderne techniek tot een rijkere ontwikkeling brengen, aansluitend bij de klankidealen van den eigen tijd." De meeste ingrepen onder zijn leiding konden de tand des tijds niet doorstaan en sporen van zijn werk zijn in Nederland nog maar mondjesmaat te vinden. Zijn grootste bijdrage aan de orgelcultuur was wel het verschijnen het boek Orgelbouwkunde, dat hij in 1980 publiceerde.

Orgelbouw

Recente geschiedenis

Het Van Oeckelen/Ruiter/Bouman-orgel te Eelde/Paterswolde werd in 1998 nogmaals geherintoneerd door Sicco Steendam.

Vanwege het PKN proces stoot men de kerk te Eelde/Paterswolde af en wordt het orgel aangekocht door de Gereformeerde Kerk (vrijg.) te Middelstum. Orgelmakerij Mense Rui-

ter plaatst het orgel over, waarbij de windlade wordt gerestaureerd, het pijpwerk waar nodig hersteld, de intonatie gecorrigeerd en het orgel generaal gestemd. Uiteraard wordt het elektronische 'Bouman-pedaal' niet opnieuw gebruikt en ook verdwijnen de Quint 3' en de Terts 1 3/5' van het toneel, die op een kantsleep waren geplaatst.

Het zal duidelijk zijn dat er aan het originele klankbeeld zoveel gesleuteld is dat het instrument nauwelijks meer als een Van Oeckelen-orgel kan worden aangemerkt. Wel is het een instrument dat qua klank goed voldoet in het nieuwe kerkgebouw van Middelstum en dat als gemeentezangbegeleider zeker goede diensten zal bewijzen. ■

Dispositie orgel in de Gereformeerde Kerk (vrijg.) te Middelstum.

Manuaal:

Bourdon 16' (B/D)

Prestant 8'

Holpijp 8'

Viola di Gamba 8' (C-G gecomb. met Hp.8')

Octaaf 4'

Fluit 4' (C-Fis gedekt, rest open)

Nachthoorn 2'

Mixtuur III

Pedaal (transmissie):

Bourdon 16'

Bourdon 8'

Koppeling pedaal - manuaal

Tremulant

Manuaalomvang: C-f'''

Pedaalomvang: C-d'